

tásra kerülnek az egyes elméleti hátttereket felépítő alapelvek (például 63.).

A nyelvészeti elméletek ismertetését olyan rövid további részek követik, mint *szövegtan* (66–75.), *stilisztika* (76–85.), *pszicholingvisztika* (86–89.), *szociolingvisztika* (90–100.), illetve az úgynevezett *budapesti iskola* nevű 20. századi magyar újgrammatikus szerveződés (101–107.). A kötet végén megtalálható annak a tizenkét nyelvésznek az életrajza, akik az egyes fejezetekben vagy alfejezetekben bemutatásra kerültek (109–116.). Azonban nem kaptak helyet a kötetben még egy rövid összefoglalás erejéig sem az olyan nyelvkutatók – amire nem lehet kifogás pusztán a könyv kicsiny terjedelme –, mint *Dell Hymes*, *John Searle*, *John Austin*, vagy éppen *Lev Szemjonovics Vigotszkij*, éppen ezért egy újabb, bővített kiadás megjelenése igen öröndetes lenne.

Az irodalomjegyzékben helyet kaptak a már idézett szerzők művei, illetve számos más hazai és nemzetközi nyelvész, illetve nyelvtudományi szakember írásainak az adatai is.

Egy világos struktúra mentén felépített, rövid és lényegre törő írás ez, amely elkalauzolja olvasóját a 20. századi nyelvészet legfontosabb irányzatainak és alkotóinak világába, miközben egyszerűen megfogalmazott nyelvezetével és számos ábrájával, valamint idézetével igyekszik még közelebb hozni a sokszor egyáltalán nem egyszerű koncepciókat az olvasóközönséghez. A könyv meglehetősen kurtára fogott szerkezetét talán érdemes lenne, ha nem is egy többkötetes sorozattá, de legalább egy terjedelmesebb írássá formálni, hogy minél több nyelvészeti elméletet és kutatót megismerhessen mind a szakmabeli, mind a laikus olvasó, hiszen ezek az elméletek jelentős hatást gyakoroltak korunk gondolkodására mind a nyelv, mind annak társadalmi szerepe kapcsán. (*Bencédy József: Nyelvtudományi elméletek és nézetek a 20. században. Budapest: Tinta Kiadó, 2013, 124 p.*)

Kárpáti László

Eszterházy Károly Főiskola
Neveléstudományi Doktori Iskola

Jogtudomány és filozófia – egy tudományos emlékmű

Ezeroldalas könyveket manapság már nem szoktak elolvasni, még szakemberek sem. Ha mégis ilyen munka készül, annak nem az az elsődleges funkciója, hogy a hagyományos módon, a karosszékben végigrágjuk magunkat rajta. Ez az ezeroldalas jogtudományi munka is inkább *emlékmű*: a magyar jogtudomány intellektuális helyzetéről és szintjéről, a téma jelentőségéről (esetünkben: Herbert Hart nagyságáról) és a szerkesztő(k) impresszív tudományszervezési képességeiről.

A kötetben vegyesen szerepelnek filozófusok és jogászok (a cím is talán inkább „H.

L. A. Hart jogtudománya és politikai filozófiája” lehetett volna): lényegében mindenki, aki a magyar mezőnyben elérhető. Emellett számos rövidebb Hart-szöveg fordítása, valamint angolszász kritikusok és a kritikusok kritikusainak elemzéseinek magyar fordításai is olvasható a könyvben (a mintegy 60 oldalnyi *Exkurzus* II. rész például lényegében zárólag Hart tanítványának és későbbi vitapartnerének, Ronald Dworkinnak a politikai filozófiájáról szól). A cél nyilvánvalóan H. L. A. Hart tekintetében az enciklopédikus teljesség volt (nem tudtam olyan témát találni, amely legalábbis rész kérdésként ne merülne fel az egyes fejezetekben), illetve az eddig róla megjelent munkák antológiaszerű összegyűjtése (részben újraközlése). A személyes visz-

szaemlékezésektől (magyar jogfilozófusok és Hart közti levelezésektől), magyar hatásán át az elvont elemzéseig (ez utóbbiak között pedig a nemzetközi első vonalbeli elemzések-től a tankönyvszerű ismertetéseikig) minden megtalálható. A nyelvfilozófiai háttér, a jogi és jogtudományi pozitívizmus, a szuverenitás, a nemzetközi jog természete, a bírói felelősség, az okozatosság, a jog és az erkölcs viszonya mind olyan klasszikus kérdések a Hart-kutatásban, amelyeket részletesen (helyenként talán túl részletesen is) tárgyal a kötet. Épp a kézikönyvszerű jelleg miatt jó lett volna, ha részletes tárgymutatót is készítenek a szerzők, ami sajnos hiányzik.

Mint a sorozat megelőző kötetei, a Hans Kelsenről szóló 2007-es és a Carl Schmitt-ről szóló 2004-es kötetek is (rövidebb terjedelemben ugyan, de) a magyar jogbölcselet sereg-szemléi voltak. A kötet megvalósította azt, amit Hart eredeti programja is tartalmazott: a filozófia és a jogtudomány együttes művelését. A Hart előtti jelentősebb brit jogfilozófusok (John Langshaw Austin, Arthur Goodhart) filozófiailag jelentéktelenek voltak; a már említett Kelsen a már művei megírásakor is lejárt szavatosságú ismeretelméleti alapra építette saját jogbölcseletét; Carl Schmitt sikeréhez saját korában kiváló (írásbeli) retorikai képességei, manapság pedig a tiltott gyümölcs izgalma járulnak hozzá. A jogbölcsestisztek azonban rendszerint krónikusan elmaradtak az általános filozófiai diskurzustól, illetve lemaradtak róla. Az első jelentősebb kivétel a 20. században ez alól pontosan Herbert Hart volt (a nemzetközileg bevett hivatkozás a szerzőre egyébként Herbert Hart vagy H. L. A. (HLA) Hart, ezért a kötet címében szereplő Herbert L. A. Hart kissé meglepő választás). Egy olyan jogász volt, aki jogi tanulmányait végül sosem fejezte be, tanszékét is elsősorban

a bölcsestisztek támogatásával szerezte Oxfordban, de akinek munkáit végül a brit jogtudományban mégis szinte kanonizálták: a *The Concept of Law* (1961; második, utószóval bővített kiadás 1994; a második kiadás magyar fordítása egyébként 1995-ben jelent meg Takács Péter kiváló fordításában) mind a mai napig lényegében tankönyvként szolgál számos brit egyetemen. Ma már ugyan nem lehet senkit találni az angolszász jogfilozófiában, aki minden részletben egyetértene Hart gondolataival, de egyrészt megalapított egy azóta is élő diskurzust (sajátos terminológiával és fogalomelemző-esszéista stílussal), másrészt azóta mindenkinek meg kell határoznia magát hozzá képest.

Kérdés, hogy vajon mi vezethetett ehhez a sikerhez. A magyarázat persze mindig sokrétű (például az egyetemi rendszerű jogászképzés terjedésekor egy érthető jogbölcseleti tankönyv hiánya a 60-as években jelentős tényező lehetett), de leginkább mégis a jogtudomány általános megújulási folyamatával függ össze. A jogtudomány modern szemmel egy archaikus tudomány, amely a 12. század óta normaszövegek, jogelvek, jogesetek vagy épp jogi fogalmak magyarázatával és kifejtésével foglalkozik. A tudományos fejlődés három típusú lehetett: időszakonként új témák vagy intézmények merültek fel, fokozatosan fogalmilag kifinomultabb és részletesebben kidolgozott elemzések, jellegükben új érvek jelentek meg. A témák vagy intézmények megjelenése rendszerint nem belső jogtudományi, hanem jogalkotási tevékenység eredménye (például az alkotmánybíráskodás bevezetése ilyen volt a 20. században, amely megteremtette a modern értelemben vett alkotmányjog-tudományt Európában). A fogalmi kifinomultság terén (itt most nem részletezendő okokból) a 19. századi német

ún. *fogalmi jogtudomány* elérte a maximumot, amit értelmes módon el lehet érni. Vagyis a szűk értelemben vett tudományos megújulás vagy előrelépés azóta leginkább csak valamilyen külső intellektuális irritáció révén lehetséges: vagy új filozófiai irányzattal (például újkantianizmus, egzisztencializmus), vagy szociológiai, közgazdasági stb. módszerekkel. Herbert Hart sikere vélhetően döntően abban rejlett, hogy a kurrens *filozófiai* színvonalat tudta az átlagjogász számára is érthető és intuitíve elfogadható módon közvetíteni. Ezt persze azóta is próbálták már néhányan, de elbuktak az egymásnak ellentmondó szempontok (filozófiai kurrensesség *vs.* jogászi érthetőség és intuíció) közt egyensúlyozásban. Talán csak Hart tanítványának, Ronald Dworkinnak sikerült hasonló sikert elérnie, és talán ez összefügg azzal, hogy ő is párhuzamosan próbálta meg művelni a (politikai) filozófiát és a jogtudományt. Vagyis nem egyszerűen importálta a filozófiai gondolatokat, hanem ő maga is primer részt vett a filozófiai diskurzusban.

Cs. Kiss Lajos és Bretter Zoltán kötete csaknem másfél évtizedig készült alapos munka. Az egyik szerkesztő jogbölcész, a másik politikai filozófus: evvel is kifejezve a

harti programot, a jogtudomány és a filozófia összevezetésének igényét. A kötet az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogi Kari Konferenciák rendezvény- és kiadványsorozatának részeként jött létre. A Jogi Kari Konferenciák eredetileg Cs. Kiss Lajos és Takács Péter közös vállalkozásaként indult (lásd *Előszó* 16.), amelyet csaknem másfél évtizedes munkával Cs. Kiss Lajos fejezett be. A kutatási program elhúzódása tette lehetővé, hogy a Devlin–Hart-vita teljes anyaga is, Bretter Zoltánnak köszönhetően, a kötet részévé váljon. Így szerencsés módon – a szerkesztők tudományos irányultságát tekintve is – egyesült a jogfilozófia és a politikai filozófia, evvel is kifejezve a harti programot, a jogtudomány és a filozófia összevezetésének igényét. Egy olyan emlékmű épült, amely magasra tette a mércét, ha a jövőben valaki magyarul gyűjteményes kötetet akar egy jogfilozófusról közzétenni. (Cs. Kiss Lajos Herbert szerkesztő: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban. [a Devlin–Hart-vita tanulmányait szerkesztette: Bretter Zoltán]* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2014, 992 p.)

Jakab András

jogtörténész, MTA Társadalomtudományi
Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Határok és dialogicitás

„Nyelvem határai világom határait jelentik” – a közismert Wittgenstein-idézet a tudományos beszédmódokat létrehozó és működető mechanizmusokra is érvényes. A vizsgálat tárgyának kiválasztása, a módszerek meghatározása, a hipotézis(ek) felállítása, a diskurzusba való illeszkedés jelenti értelmezési horizontunk látóhatárát, azokat a kereteket, melyek között releváns megállapítások tehetők az adott tudásterületet illetően. Ugyan-

ezek a határok teszik lehetővé a diskurzus elkülönítését, egyben megnyitják a párbeszéd lehetőségét az eltérő diszciplínák között.

A fenti gondolatok különösen jellemzőek az írásom tárgyát jelentő két konferenciakiadványra, melyek az antropológia és a hungarológia lehetőségeit járják körül a 21. század elején. A kétfajta -lógia kétfajta megközelítést jelent. Az antropológia a *conditio humana*, a Cristoph Wulf által is megidézett általános emberi természet vagy emberi jelenség világát tematizálja, míg a hungarológia a Hungarus-